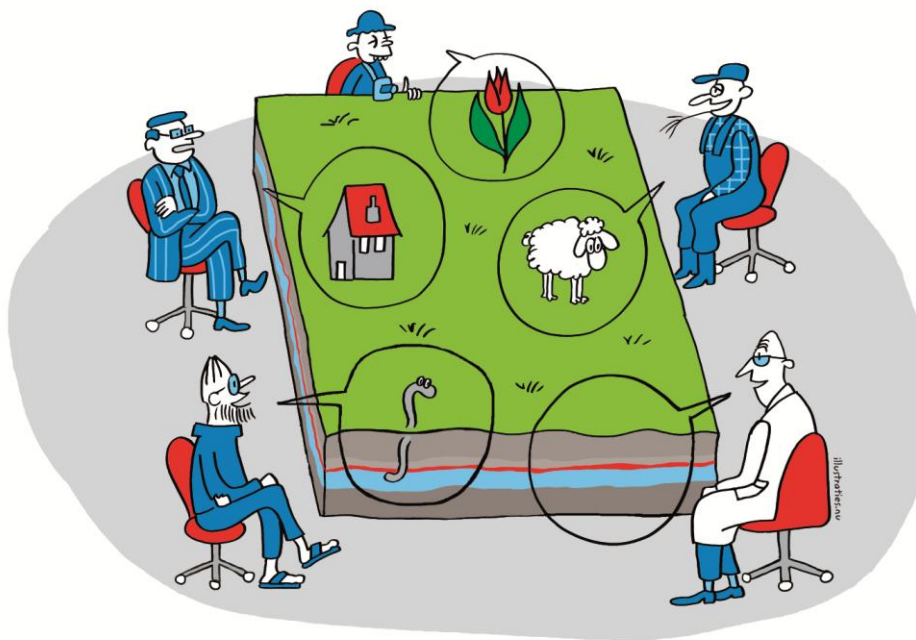

Op weg naar een ecosysteemdiensten praktijkgemeenschap (ESD CoP)

Opgesteld door: Jos Brils (Deltares) en Simon Moolenaar (SKB)
Contact: Jos Brils, jos.brils@deltares.nl
SKB referentie: SKB projectidee nr. 78
Document status: DEFINITIEF
Versie d.d.: 23 Augustus 2011

Inhoud

1	Aanleiding.....	3
2	Praktijkgemeenschap (CoP)	3
2.1	Wat is een CoP?	3
2.2	Hoe start je een CoP?	3
2.3	Enquête als hulpmiddel.....	4
3	Resultaat enquête	4
3.1	Response	4
3.2	Ervaring met ESD	6
3.3	Doel ESD CoP.....	7
3.3.1	Doelstelling	7
3.3.2	Producten.....	8
3.4	Eigen inbreng in ESD CoP.....	8
3.5	Randvoorwaarden voor ESD CoP	8
3.6	Ondersteuning van ESD CoP	9
4	Hoe verder?.....	10
4.1	Presentatie van de ESD CoP.....	10
4.2	Eerste bijeenkomst ESD CoP	11
4.2.1	Datum en locatie	11
4.2.2	Doel van de bijeenkomst	11
4.2.3	Agendavoorstel.....	11
4.2.4	Deelnemers.....	12
	Referenties	13
	Bijlagen.....	14
	Bijlage 1 – Het starten van een CoP volgens PSI-connect.....	14
	Bijlage 2 – Enquête start Nederlandstalige ESD praktijkgemeenschap	19
	Bijlage 3 – Praktijkgerichte ESD case-studies	21
	Bijlage 4 – Doel en producten ESD CoP	23
	Bijlage 5 – ESD Samenwerking SKB en Belgische Platform Biodiversiteit	25

1 Aanleiding

Het laatste decennium is er een exponentiële groei in belangstelling voor “ecosysteemdiensten” (ESD) in Nederland en ver daarbuiten. Een eenvoudige definitie van ESD luidt: diensten van ecosystemen ten behoeve van het welzijn van de mens. Het gaat dus om de voordelen die mens en maatschappij genieten van al dan niet natuurlijke ecosystemen.

Een beschrijving van voorbeelden van ESD en een aantal oorzaken voor de toenemende aandacht voor het ESD-concept staan beschreven in de SKB notitie “Delen van ervaringen met ecosysteemdiensten” (Brils en van der Meulen, 2010). Het delen van die ervaringen – en dan vooral bij toepassing in relatie tot het bodem-watersysteem – heeft volle aandacht van de Stichting Kennisontwikkeling Kennisoverdracht Bodem (SKB: zie www.skbodem.nl).

Binnen het SKB-programma “Duurzame Ontwikkeling van de Ondergrond (DOO) bestaat dan ook een aparte programmalijn “Ecosysteemdiensten: duurzaam benutten van bodemfuncties”. Binnen deze programmalijn zijn diverse SKB projecten gestart en zullen er meer volgen.

Een beknopte beschrijving van deze SKB-projecten en -ideeën is beschikbaar via Soilpedia¹.

Heel veel partijen in Nederland – onderzoeksfinanciers, onderzoekers, consultants, beleidsmakers en beheerders – houden zich al actief in projecten (case studies) bezig met het ESD concept, of tonen daarvoor grote belangstelling. Veel van de case-studies richten zich op het praktisch toepasbaar maken van het concept. Het delen van ESD ervaringen kan de praktijktoepassing van het concept in Nederland verder ondersteunen. Diverse vertegenwoordigers van bovengenoemde partijen zijn het hiermee eens en willen graag hun ervaringen delen.

Er zijn diverse complementaire mogelijkheden om het delen van ESD ervaringen te bevorderen. Als zeer kansrijk wordt in de SKB notitie het starten van een ESD praktijkgemeenschap genoemd. De voorliggende notitie vormt een aanzet hiertoe.

2 Praktijkgemeenschap (CoP)

2.1 Wat is een CoP?

Over praktijkgemeenschappen – in het Engels ‘Communities of Practice’ of CoP) – is heel veel gepubliceerd, bijvoorbeeld door Etienne Wenger . Hij geeft zo ook een aansprekende definitie (vrij vertaald vanuit het Engels):

“Praktijkgemeenschappen zijn groepen van mensen die een zorg of passie delen voor iets dat ze doen, en door regelmatige interactie met elkaar, leren om dit beter te doen”.

2.2 Hoe start je een CoP?

Een bron van inspiratie voor het opzetten van een CoP biedt het Europese onderzoeksproject PSI-connect². Hoe dit te doen, wordt in detail beschreven in bijlage 1.

---

¹ Zie: http://www.soilpedia.nl/Webpaginas/soilpedia_natuurlijke.htm

² Zie: www.psiconnect.eu

2.3 Enquête als hulpmiddel

Om de start van een Nederlandstalige ESD CoP te faciliteren, is de enquête opgesteld zoals weergegeven in bijlage 2. De vragen uit bijlage 1 leverden de inspiratie hiervoor.

De enquête is op 1 juni 2011 gestuurd aan mensen die – zover ons bekend – in Nederland actief bezig zijn met het praktisch toepasbaar maken van het ESD in praktijk gerichte case-studies waarin het bodem- en watersysteem een rol speelt.

3 Resultaat enquête

3.1 Response

In totaal zijn 50 mensen aangeschreven en daarvan hebben 27 mensen de enquête geretourneerd. Sommigen hebben hierbij de antwoorden van diverse collega's gebundeld in één enquête. Dit was echter niet de bedoeling omdat het in een CoP draait om persoonlijke betrokkenheid. In de verwerking van de resultaten – zie volgende secties – is dit echter als unieke response meegenomen. In totaal is de response dus 54%. De respondenten zijn genoemd in tabel 1.

Tabel 1 Respondenten

respondent (alfabetisch)	hoeveel dagen in 1e jaar			zelf voorgestelde rol in CoP										
	paar	meer	weet nog niet	deelnemer	ontwikkelaar	meedenker	verbinder	inbrenger	aanjager	vragensteller	bruggenbouwer	schakel	voorbereider	stuurder
Bouma, Geiske (TNO)			x	x				x			x			
Breure, Ton (RIVM)														
Brussaard, Lijbert (WUR)	x			x										
Dijkman, Wim (CLM)	x								x				x	
Dinkla, Inez (BioClear)		x		x				x	x				x	
Doeswijk, Martin (Tauw)		x						x				x		
Eshuis, Gert (Ministerie I&Mi)			x					x				x		
Hendriks, Willem (Witteveen+Bos)		x						x			x			
Holthuijzen, Yolande (Scarabeus)		x		x			x				x			
Huijsmans, Karen (Grontmij)			x				x	x						x
Kirchholtes, Ursula (Witteveen+Bos)			x		x		x		x					
Melman, Dick (Alterra)			x					x					x	
Meulen, Suzanne van der (Deltares)	x			x				x						
Postma, Joeke (WUR)	x			x										
Postma, Romke (NMI)	x					x								
Roghair, Carla (DLG)	x							x				x		x
Roovers, Claude (TAUW)	x											x		
Rutgers, Michiel (RIVM)	x							x						
Slootweg, Roel (Slootweg en van Schooten)	x							x						
Smit, Annemieke (Alterra)														
Starink, Julian (Ministerie I&M)			x			x				x	x			
Tuinstra, Jaap (TCB)	x					x		x						
Vries, Wim de (WUR)	x					x			x					
Wensem, Joke van TCB		x								x		x		
Westerhof, Roelof (Haskoning)	x						x					x		
Wit, Jaap de (Grontmij)		x		x										

3.2 Ervaring met ESD

De meeste respondenten werken al met het ESD concept in praktijkgerichte case-studies. In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van de genoemde projecten.

De respondenten zijn enthousiast over het ESD concept. Wat vooral aanspreekt is de verbindende/communicatieve, verhelderende en blikverbredende kracht van het concept:

- *Verbindt mensen met verschillende perspectieven en belangen*
  - “Goed concept om stakeholders mee te laten werken” (Lijbert Brussaard)
  - “Interface tussen wetenschap en toepassing” (Lijbert Brussaard)
  - “De mogelijkheden om verbindingen te leggen tussen de belangen van verschillende partijen en draagvlak te krijgen voor integrale aanpak” (Gert Eshuis)
  - “Biedt een gezamenlijke taal. Verbindt disciplines” (Geiske Bouma)
  - “ESD concept kan helpen om de vertaalslag te maken naar onze economisch georiënteerde maatschappij. We worden geregeerd door bankiers en multinationals dus moeten we hun taal spreken als we iets willen bereiken.” (Inez Dinkla)
- *Maakt individuele belangen helder aan elkaar*
  - “Vertaling van biodiversiteit en omgeving naar belangen voor stakeholders, hetgeen relevante informatie oplevert voor plan- en besluitvorming. Biedt dus een mogelijkheid om de omgeving (en wellicht duurzaamheid in breder perspectief) op de agenda van besluitvormers te krijgen.” (Roel Slootweg)
  - “De relevantie is gelegen in het feit dat met het ESD concept duidelijk kan worden wat de belangen zijn en wie de stakeholders zijn bij inrichtings- en beheervraagstukken.” (Joke van Wensem)
  - “Het verschaft de betrokken partijen inzicht in de betekenis van bodemfuncties en geeft een kader om afwegingen te maken.” (Jaap Tuinstra)
  - “Nieuw anker voor omgevingsbeleid?” (Dick Melman)
  - “Maakt inzichtelijk dat de bodem verschillende belangen bedient” (Joeke Postma)
- *Verheldert relatie (bodem)ecosysteem – mens – economie*
  - “Met het ESD concept is het mogelijk draagvlak te krijgen voor de notie, dat de mensheid afhankelijk is van de natuur en van goed gebruik ook voordeel kan hebben.” (Ton Breure)
  - “Communicatieve kracht, en het onontkoombare feit dat we afhankelijk zijn van ESD.” (Joke van Wensem)
  - “Het gaat hier om het kwantificeren van effecten van externe veranderingen op ecosystemendiensten, met een bijbehorende (waar mogelijk geldelijke) waardering” (Wim de Vries)
  - “Andere mind set voor bodem/ondergrond (positief maken)” (Willem Hendriks)
  - “Koppelen van actoren aan producerend landschap” (Carla Roghair)
  - “Waar het om gaat is dat de bodem (maar ook andere compartimenten van de omgeving) diensten levert, c.q. kan leveren die niet direct voordeel op hoeven te leveren voor degene die de diensten produceert. Maar de afnemer van de diensten is ook niet geëngageerd om ervoor te betalen (imperfecte markt).” (Wim Dijkman)

- *Het verbreedt onze blik en resulteert in een meer integrale benadering*
  - “Dat we er zo weinig van afweten en dat we er als mens/dier/plant zo afhankelijk van zijn.” (Yolande Holthuijzen)
  - “Het concept helpt bij het verkennen van de relevantie van veranderingen in, bescherming van en benuttingskansen van natuurlijke functies en eigenschappen van het ecosysteem”. (Suzanne van der Meulen)
  - “De kern is een andere, inspirerende en verrassende denkwijze die duurzaamheid een stapje concreter maakt door mee te wegen wat het natuurlijk systeem duurzaam (Vlaams: “volhoudbaar”) aankan.” (Claude Roovers)
  - “Een heel sterk punt is dat het ESD-concept automatisch tot een integrale benadering leidt” (Karen Huijsmans)
  - “Ook helpt het concept om te integreren met bijvoorbeeld water- en natuurbeheer” (Joke van Wensem)
  - “Het brengt de verwondering over onze relatie met de omgeving terug.” (Roelof Westerhof)
  - “Integrale benadering die op elk vraagstuk/probleem specifiek kan worden toegepast” (Jaap de Wit)
  - “Helpt mensen buiten ‘grenzen’ te kijken” (Geiske Bouma)
  - “Het maakt het mogelijk om de voordelen van het natuurlijk systeem op een integrale wijze in beeld te krijgen, i.p.v. ze marginaal toe te delen aan afzonderlijke compartimenten als bodem, water, groen, etc.” (Julian Starink)

3.3 Doel ESD CoP

3.3.1 Doelstelling

Op basis van de beschrijving van wat een CoP inhoudt (zie sectie 2.1), zou in algemene zin de volgende doelstelling voor de ESD CoP kunnen worden geformuleerd:

Het delen van de passie voor praktijktoepassing van het ESD concept, en door regelmatige interactie met elkaar, leren om het ESD concept beter in praktijk toe te passen.

Samenvattend zou een ESD CoP volgens de respondenten de volgende, meer specifieke sub-doelen kunnen hebben (zie bijlage 4 voor de individuele reacties):

- Inspireren: elkaar en (met elkaar) anderen
- Draagvlak creëren en sectoraal denken doorbreken
- Kennis en ervaringen delen, van elkaar leren, elkaar ‘op de grond’ houden
- ESD concept in praktijk promoten en vormgeven
- Identificatie van onderzoeksvragen
- Makkelijker nieuwe projecten genereren
- Bijdragen aan duurzaam bodem(ecosysteem)beheer

*Suggestie:
Formuleer gezamenlijk een ‘mission statement’ tijdens de eerste bijeenkomst van de ESD CoP (zie sectie 4.2) op basis van dit generieke doel en de sub-doelen.*

3.3.2 Producten

Sommige respondenten geven aan dat de ESD CoP voor hun niet hoeft te leiden tot concrete producten. Andere respondenten stellen echter wel concrete producten voor, zoals (zie bijlage 4 voor de individuele reacties):

- Lesmateriaal
- Methoden, handreikingen, overzichten en technieken, bijvoorbeeld:
  - ten behoeve van afweging
  - kentallen kosten-baten analyses
  - overzicht internationale ontwikkelingen
- PR-materiaal, zoals boekje met geslaagde voorbeeldtoepassingen
- Resultaten van onderzoek
- Gezamenlijke visie

3.4 Eigen inbreng in ESD CoP

Alle respondenten gaven aan persoonlijke ESD kennis en ervaring met anderen te willen delen: 74% antwoordde “ja”; en 26% antwoordde “ja, maar” op de specifieke vraag hiernaar.

“Ja maar” weerspiegelt de volgende aarzeling: men wil kennis en ervaringen delen als voldaan wordt aan bepaalde randvoorwaarden. Hierop wordt nader ingegaan in de volgende sectie (3.5). Sommige respondenten geven ook als aarzeling aan dat ze werken bij een bedrijf met een commercieel belang en dat dit een rem zet op het zonder enige terughoudendheid delen van kennis en ervaringen.

De meeste respondenten geven aan wel tijd te willen investeren in de CoP (zie tabel 1). Het eerste jaar wil 52% wel een paar dagen investeren en 24% zelfs meer dan een paar dagen. Een deel van de respondenten (24%) weet nog niet hoeveel tijd ze zouden willen investeren. De inzet van hun tijd hangt sterk af van de invulling van de CoP. Sommige van de respondenten die wel al specifiek aangeven hoeveel tijd ze zouden kunnen/willen investeren, voegen echter een vergelijkbare opmerking toe.

De respondenten geven zelf de volgende rol(len) aan die zij zouden kunnen vervullen in de CoP: deelnemer, ontwikkelaar, meedenker, verbinder, inbrenger, aanjager, vragensteller, bruggenbouwer, schakel, voorbereider, stuurder. Tabel 1 laat een mooie spreiding van deze rollen over de diverse respondenten zien.

3.5 Randvoorwaarden voor ESD CoP

Door de respondenten worden verschillende randvoorwaarden genoemd voor persoonlijke deelname aan de ESD CoP.

De ESD CoP moet:

wat betreft doel:

- Geen doel op zich zijn, maar middel tot (Wim Dijkman)
- Gezamenlijk agenda vaststellen en zo doel/benadering hebben die ik kan delen (Geiske Bouma, Ursula Kirchholtes, Dick Melman, Romke Postma, Joke van Wensem)
- Perspectief bieden op het behalen van doel en/of producten (Lijbert Brusssaard, Karen Huijsmans)
- Gezamenlijke projecten doen (Martin Doeswijk, Wim de Vries)

wat betreft samenstelling:

- o Gevarieerde/brede groep mensen zijn / een mix zijn van kennisaanbieders (bèta en gamma) en praktijk/kennisvragers (Wim de Vries, Geiske Bouma, Jaap Tuinstra)

PS: we missen nog ESD gepassioneerde en bij praktijkprojecten betrokken personen van waterschappen, gemeentes, provincies, projectontwikkelaars, bedrijven, LTO, SBB, NGOs etc. Voorstel om tijdens de eerste ESD CoP bijeenkomst suggesties hiervoor te inventariseren (zie ook sectie 4.2)

- o Nieuw netwerk ontsluiten / toegevoegde waarde bieden t.o.v. andere netwerken (Geiske Bouma, Wim Dijkman, Joeke Postma, Romke Postma, Carla Roghair)

wat betreft karakter:

- o Interessant/inspirerend/vernieuwend zijn (Geiske Bouma, Jaap de Wit)
- o Geen bodemdiscussieclub zijn (Roelof Westerhof)
- o Niet blijven steken in wetenschap en onderzoek (Roel Slootweg)
- o Voldoende potentie hebben voor gezaghebbendheid (Michiel Rutgers)
- o Gezonde balans bieden tussen geven en nemen (Martin Doeswijk)

wat betreft spelregels:

- o Vrijheid tot handelen bieden (Yolande Holthuijzen)
- o Open sfeer en ruimte voor interactie bieden (Geiske Bouma)
- o Duidelijkheid bieden over persoonlijke rol (Yolande Holthuijzen)

wat betreft logistiek:

- o Goed georganiseerd zijn / ervaren, faciliterende begeleider hebben (Ursula Kirchholtes, Dick Melman, Carla Roghair)
- o Goed bereikbaar zijn (met OV): bijeenkomsten op centraal gelegen plaatsen en tijdig aangekondigd (Ursula Kirchholtes, Dick Melman, Claude Roovers, Joke van Wensem)
- o Mogelijkheid bieden voor geven van presentaties (Inez Dinkla)
- o Mogelijkheid bieden om (bedrijfs)naam te kunnen vermelden bij activiteiten (Inez Dinkla)
- o (Liefst) financiering beschikbaar hebben of zicht op financiering – betaalde opdrachten, onkostenvergoeding – bieden (Yolande Holthuijzen, Karen Huijsmans, Claude Roovers, Jaap de Wit).

PS: financiering niet zoeken bij Ministerie I&M maar elders (Julian Starink)

3.6 Ondersteuning van ESD CoP

In de vorige sectie werd al geopperd dat CoP professionele (bege)leiding nodig heeft. Verder wordt door diverse respondenten geopperd dat de CoP waarschijnlijk ook een secretariaat nodig heeft om effectief te kunnen zijn (adressenbeheer, versturen van uitnodigingen, beheer website, beheer centrale, laagdrempelige infrastructuur voor het delen van kennis³, ruimtes reserveren etc.). Carla Roghair beveelt aan om inspiratie op te doen bij de door Agentschap.nl geleide “CoP C2C”⁴. Yolande

³ Aansluiting bij SoilPedia? (suggestie Jaap Tuinstra)

⁴ Zie bijvoorbeeld: <http://www.agentschapnl.nl/programmas-regelingen/ondersteuning-netwerken-cradle-cradle> en/of http://www.lerenvoorduurzameontwikkeling.nl/sites/default/files/downloads/tussentijdse_resultaten_van_de_CoP_OL.doc_tcm24-338545.pdf

Holthuisen adviseert nog om e.e.a. niet te log en bureaucratisch te maken en om nieuwe media te gebruiken en dat te faciliteren.

Een aantal respondenten is van mening dat de ESD CoP zonder financiële ondersteuning (sponsoring) niet van de grond komt. Er is bijvoorbeeld budget nodig voor het praktisch kunnen organiseren van bijeenkomsten (zaalhuur, catering etc.) en voor het (re)produceren van gezamenlijke producten. En mogelijk moet de CoP (bege)leiding en het secretariaat (deels) worden betaald voor hun inspanning. Ook wordt gesuggereerd dat de ESD CoP pas echt kan werken als er ergens ook financiële middelen kunnen worden gevonden om goede ideeën vanuit de CoP tot uitvoer te brengen.

SKB wordt door een aantal respondenten als een logische, faciliterende partij geopperd. Maar om het onderwerp echt een boost te kunnen geven, is substantieel budget van elders nodig (Claude Roovers). Een deel van de ondersteuning kan mogelijk ook worden gehaald uit goede samenwerking met andere initiatieven.

Jaap Tuinstra oppert ook om de 'SKB-Werkgroep Bodemleven' nieuw leven in te blazen en een plek te geven binnen de CoP. Joke van Wensem beveelt aan om – zo die er zijn – ook te kijken naar 'niet bodem' ESD initiatieven waarbij we zouden kunnen aansluiten.

4 Hoe verder?

4.1 Presentatie van de ESD CoP

Een eerste, voorlopig resultaat van de enquêtes is door Jos Brils gepresenteerd tijdens het SKB-jaarcongres – "Dag van de Kennis"⁵ – op dinsdagmiddag 28 juni 2011 in de parallele sessie over ESD. Hier is ook het idee om de ESD CoP te starten publiek gemaakt. De presentatie is na deze dag via email naar alle respondenten van de enquête gestuurd. In de presentatie werd al gemeld dat er overtuigend draagvlak is voor de CoP ESD en dat we hiermee dus doorgaan. Tevens werd gemeld dat de verder uitgewerkte enquêteresultaten worden opgenomen in de voorliggende beknopte SKB notitie en dat we de CONCEPT notitie eerst voorleggen aan alle respondenten alvorens deze definitief te maken. De verder uitgewerkte enquêteresultaten zijn ook gebruikt om de 1^e bijeenkomst (zie volgende sectie) van de ESD CoP voor te bereiden.

Verder werd tijdens de parallele ESD sessie bekendgemaakt dat SKB en het Belgische Platform Biodiversiteit samen gaan werken bij netwerkontwikkeling en kennisuitwisseling. Tijdens de sessie bleek de meerwaarde meteen: uit de mond van een aantal aanwezigen kon worden opgetekend dat ze de gepresenteerde Belgische projecten en initiatieven zeer inspirerend vonden. En, hoewel het hier ging om goed ingewijde personen, kenden ze de Belgische voorbeelden niet. Een goede basis voor een vruchtbaar vervolg dus! In een volgende fase van de ESD CoP zou bijvoorbeeld nagedacht kunnen worden over of en hoe aan te sluiten bij de ESD praktijkontwikkelingen in België. Meer details over de samenwerking van SKB en het Belgische Platform Biodiversiteit worden gegeven in bijlage 5.

---

⁵ Zie verder: <http://www.startcongresskb.nl/main.asp?id=11&L=2>

4.2 Eerste bijeenkomst ESD CoP

4.2.1 Datum en locatie

De datum en locatie van de bijeenkomst zijn:

Woensdagmiddag 28 september 2011

12.30 – 18:00 uur

Science Center NEMO (Captain's Cabin, Oosterdok 2, 1011 VX Amsterdam)

4.2.2 Doel van de bijeenkomst

Het doel van deze bijeenkomst is om tot overeenstemming te komen over:

- Een 'mission statement' voor de ESD CoP
- Wie we nog missen en moeten uitnodigen als ESD CoP deelnemer (zie ook de 'box' in sectie 3.5)
- De logistieke ondersteuning
- De eerst volgende gezamenlijk activiteit(en): welke, datum en individuele rollen

4.2.3 Agendavoorstel

12:30	Inloop, registratie en koffie/thee (geen lunch)
Part 1	Ecosystem Services (ES): from attractive concept to real-world application (all in English – free entrance)
13:00	Welcome and introduction to this afternoon's programme Simon Moolenaar , ES programme manager SKB
13:10	An inspiring example on ES implementation in real-world practice: "How New York City Used an ES Strategy Carried out Through an Urban-Rural Partnership to Preserve the Pristine Quality of Its Drinking Water" ⁶ Albert F. Appleton , former Director (1990-1993) of the New York City Water and Sewer System, in which capacity he designed and directed the initial implementation of the New York City watershed protection program discussed above. To date Mr. Appleton is International Consultant Economic & Environmental Sustainability; Water Resources - Ecosystem Services
13:45	Questions related to presentation followed by a more general discussion on the attractiveness of the ES concept for soil/subsurface management and suggested ways forward on how to make the concept operational for that management. Moderator: Simon Moolenaar , SKB Reporter: Jos Brils , Deltares
14:15	End of part 1, followed by short break

⁶ See also: http://www.katoombagroup.org/documents/events/event7/NYC_H2O_Ecosystem_Services.pdf

Deel 2	Eerste bijeenkomst ESD CoP (in het Nederlands – alleen voor genodigden)
	<i>Verondersteld wordt dat deze notitie VOORAF door de deelnemers is gelezen</i>
14:45	Voorstelrondje: <ul style="list-style-type: none"> ○ Wie ben ik? ○ Mijn ESD passie? ○ Welke rol kan/wil ik vervullen in de ESD CoP?
15:30	Bespreking en gezamenlijk formuleren van: <ul style="list-style-type: none"> ○ ESD CoP 'mission statement' ○ Wie we nog missen en moeten uitnodigen als ESD CoP deelnemer ○ Logistieke ondersteuning en door wie ○ Onze eerst volgende activiteit(en): welke, datum en individuele rol Moderator: Simon Moolenaar , SKB Rapporteur: Jos Brils , Deltares
16:45	Afronding: conclusies en afspraken deze middag
17:00 – 18:00	Borrel

4.2.4 Deelnemers

De volgende mensen zijn welkom/uitgenodigd:

Voor het 1^e deel van het programma (“Ecosystem Services (ES): from attractive concept to real-world application”):

Een ieder die geïnteresseerd is in de praktijktoepassing van het ESD concept in cases waarbij het bodem-watersysteem een rol speelt.

Voor het 2^e deel van het programma (“Eerste bijeenkomst ESD CoP”):

Allen die actief willen gaan deelnemen en bijdragen aan de CoP. Van deelnemers wordt verwacht dat ze relevante kennis, ervaring en ideeën hebben op het gebied van ecosysteemdiensten en dat ze deze ook actief willen inbrengen binnen de CoP.

Referenties

- Brils J, Meulen S van der. (2010). Delen van ervaringen met ecosysteemdiensten. SKB notitie, beschikbaar via:
http://www.soilpedia.nl/Bikiwiki%20documenten/SKB%20ideeen/Delen_ervaringen_ES_D_finale.pdf
- Keuning S, Smit A. (2010). Ecosysteemdiensten in de praktijk van duurzaam bodembeheer. Bioclear, Groningen, 24 september 2010. Publiek beschikbaar via:
<http://www.bioclear.nl/files/Image/3667%20Ecosysteemdiensten%20Spoor%20Taal%20en%20Beeld%20secr%2020100921.pdf>
- Magnuszewski P. (2010). Report on the prototypes of knowledge brokering instruments. PSI-connect deliverable D1.3. Publiek beschikbaar via: <http://www.psiconnect.eu/> (tabblad "Downloads and links")
- Meulen S van der, Brils J. (2008). Ecosystem Services (ES) in river basin management – background information and discussion document. RISKBASE publication. Publiek beschikbaar via: www.riskbase.info
- Millennium Ecosystem Assessment. (2005). Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island
- Ranganathan *et al.* (2008). Ecosystem Services, A Guide for Decision Makers. World Resources Institute (WRI). ISBN 978-1-56973-669-2. Publiek beschikbaar via:
<http://www.wri.org/publication/ecosystem-services-a-guide-for-decision-makers>
- Wenger E, McDermott R, Snyder W. (2002). Cultivating Communities of Practice: a guide to managing knowledge. Harvard Business School Press.

Bijlagen

Bijlage 1 – Het starten van een CoP volgens PSI-connect

PSI-connect (www.psicconnect.eu)

Climate change poses a major challenge to water managers and policy makers alike. In order to reduce the vulnerabilities of people and societies to shifts in hydro-meteorological trends, increased climate variability and extreme events, such as floods and droughts, action needs to be taken now. Many of the anticipated climate change impacts, however, are subject to uncertainty, thus only adding to the complexity of contemporary water resource challenges. Managing these uncertainties requires increased information exchange and cooperation at all scales, particularly between policy-makers and scientific communities.

Knowledge brokering strategies and instruments offer opportunities to facilitate interaction between policy-makers and researchers in an attempt to relate science, experience and insight to policy. Role playing and simulation games, group model building, scenario planning and futures visioning exercises are just some examples for creating two-way conversations between policy-makers and the research community.

Funded under the European Commission 7th Framework Programme (FP7), the PSI-connect project works to develop, test and disseminate effective knowledge brokering practices. By bringing together scientists, policy-makers and stakeholders to collaboratively work on real life policy problems, it aims to promote a step change in the way policy and science interact to solve current water resource challenges.

De volgende informatie is licht aangepast, maar onvertaald overgenomen uit het publiek beschikbare PSI-connect rapport "Report on the prototypes of knowledge brokering instruments" (Magnuszewski, 2010).

Added value CoP

Due to its dynamic nature a CoP is particularly suited to deal with complex situations that require continuous learning and the capacity to adapt, e.g. as is the case when dealing with uncertainties associated with climate change impacts.

Individuals benefit from participating in a CoP as much as the organisations they represent. As part of a social network focussing on a specific issue there is greater access to expertise and experience allowing the community:

- to take innovative approaches,
- to support community members in problem-solving and the integration of possible solutions into their practice, and
- to jointly address challenges more efficiently actually saving time through knowledge sharing.

Consequently, being a member of a CoP should not lead to additional work but support all members in dealing with specific problems in relation to their own work within the same field of practice.

Implementation

A CoP represents a dynamic collaborative network of people and is a way to structure learning processes. It can be either an unintended outcome of interaction or a planned knowledge management strategy.

When building and cultivating a CoP it is important to bear in mind that each CoP is unique because of the different individuals involved and the contexts they are situated in. Therefore, there is no single recipe for building and managing a CoP.

For the implementation of a CoP face-to-face meetings play an important role in building trusting relationships between community members. This is an important precondition for successful interaction. Consequently, workshops or other forms of meetings are needed. In addition to this communication between individual members and the whole group must be kept alive between meetings, e.g. through a joint web space, e-mails, teleconferences and videoconferences or one-on-one interactions.

Boundary conditions

Participants

Participants can commit themselves to varying degrees depending on their needs in relation to their own practice, as well as their level of interest and motivation. Usually a CoP encompasses a core group, which takes over the leading role within the group process, and a peripheral group. As long as there is interest in maintaining the group a CoP is open to new members and also guests who may contribute their expertise and experience upon invitation.

Time

As face to face interaction is vital for a functioning CoP, workshops or other forms of meetings are needed. As time is limited for most participants the frequency and duration of these workshops must be tailored to their needs and capacities. Ideally at least 1.5 days should be dedicated to a workshop allowing for an in-depth exchange that helps CoP members to efficiently achieve their goals. If time and effort is dedicated to the group process each individual can actually save time in the long run through the benefits derived from the shared expertise and practice.

Organization and Facilitation

In the original sense a CoP is a self-organised collection of volunteers who are driven by their shared interests. To get started facilitation, i.e. coordinating the group process, should be provided. Tasks included are:

- the organization and moderation of meetings,
- recruiting and communicating with CoP members,
- making contacts with other stakeholders, and inviting guest experts,
- supporting possible CoP projects,
- integrating and managing information.

If possible, from the beginning the formation of the CoP will be organised in cooperation with a host institution sharing the same interest. This may then help to keep the CoP alive as long as it is needed beyond the duration of the project.

Preparation

On the part of the participants no specific preparation is required. What needs to be identified is a common purpose and the issue or problem to be dealt with. If a CoP is a planned knowledge management strategy, partners for implementation must be found and informal talks and expert interviews are necessary to specify the goals of the CoP.

Design and management

The design and management of a typical CoP include various phases, which are described similarly by different authors and are based on the five developmental phases specified by Wenger et al. (2002): 1) Discover, 2) Coalescing, 3) Maturing, 4) Stewardship, 5) Transformation. For the public sector, which is the main focus of PSI-connect, a slightly adapted life cycle has been described including a few additional steps (Pioneers of Change, see figure at next page).

>>> figure to be included <<<

Applying this life cycle is a helpful method to design and manage a CoP. In the following, the various phases are described further based on the elaborations of the aforementioned authors and supplemented by questions that can help structuring and completing each phase successfully.

1. Discovery: Identifying strategic issues to address, the purpose and goals – this is often initiated through informal exchange between people with shared interests. During this first phase the core group of the CoP is formed and further stakeholders are identified.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- What issues do we want to address?
- What are the different perspectives? And what is the common ground?
- Why are these issues important for our work?
- What are our goals and the desired output?
- Who else should be involved and why?

2. Committing: People decide to interact on a regular basis and make a conscious decision to move forward with a CoP. This is a vital step moving from verbal to actual commitment. As members of a CoP are often part of a larger organisational entity, which they are representing, the next phase is of particular importance to make it possible for individuals to commit themselves.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- What role do I want to play?
- What are the benefits I gain for myself and my work?
- What can I contribute for the CoP to be successful?
- Am I willing to share my knowledge and experience?
- How much time can I dedicate to the CoP over the next year?

3. Creating an Enabling Environment: Making sure that the organizational context and support is available for the CoP. To reach its full potential a CoP - which is an informal collaborative network that is often lacking legitimacy (at least initially) - must be supported by a larger organisational entity and is ideally integrated into the structures of a host organisation. The time and effort invested on part of the individual must be recognised as much as the expectations of the organisations the individuals represent.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- Whose support do we need?
- What kind of support do we need (facilities, funding, access to information, human resources, etc.)?
- Which organisation could act as a host?
- What needs to be done that my time and effort invested in the CoP are recognised?
- What are my organisation's expectations?

4. Coalescing: This phase is entered once a certain group of people (as explored during the discovery phase) has successfully joined up to form a CoP and the issues the members want to explore together are identified. Issues can be further refined and exchange of knowledge and experiences can begin, specific roles within the group can be further developed, and an agenda for the next activities is agreed on. Apart from being solely a member, different roles within the community need to be assumed:

- facilitator: facilitates group interaction during face to face meetings

- coordinator: organises meetings and communication, recruits members, and helps building relationships with other stakeholders
- sponsor: provides legitimacy, engages in strategic alliances with the CoP
- guest experts: provide expertise upon invitation
- stakeholders: formal organisations or other informal groups for whom the outcomes of the CoP could be relevant or who may support or influence individual members

(roles can be shared or one person can play more than one role)

Activities of a CoP can include:

- face to face meetings
- visits, field trips, etc.
- online communication platform and mailing lists
- teleconferences
- informal one on one interactions or among subgroups

Distributing the roles and engaging in various activities is needed to keep the CoP alive. During this phase conflicts within the group may come to the surface, which need to be addressed. Sources of conflict can be of a personal nature, due to hierarchical relations, diverging problem perceptions and interests, or because of different values. The nature of the various relationships should be explored (e.g. by the facilitator) and taken into consideration.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- What role(s) can I play?
- How can we best share our knowledge and experiences?
- What activities do we need to pursue in order to get the most out of the process?
- Are there any conflicts between members? How do we address these?

5. Maturing: During this phase the group becomes established and has created joint values based on the relationships that have formed as well as the sharing of explicit and implicit knowledge and experiences. The group can now begin to tackle actual challenges and collaborate in joint projects in a structured way. The CoP usually grows beyond the initial group while it is maturing. It is also possible to form sub-groups that focus on a specific topic or that are organised by regions or the roles assumed.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- What issue do we want to address and what do we need to do for this?
- How do we make use of our shared knowledge and experience?
- How can we document our work?
- Who else should be involved?
- How do we divide work? Do we split into sub-groups?

6. Stewarding: Over time the CoP develops shared expertise and practice and will therefore play an important role within its field (the domain). This phase is not mandatory but once this level of expertise is achieved the CoP can take a leading role in addressing issues of the domain.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- What role do we want to play in our domain?

- What level of influence do we want to achieve? And how do we achieve this?
- What are the benefits for our work?
- What can others gain from, if we take leadership?

7. / 8. Winding down & Dispersing and leaving a legacy: These final phases indicate that the goals have been achieved and that the CoP has served its original purpose. At this stage activities will slow down and may come to a close. The group members need to decide what is to follow. The CoP could either dissolve or become more formalised through integrating it further into an organisation to address new issues.

Key questions to be asked that help structuring this phase:

- Do we want to continue and is there a need for this?
- What new issues can we address?
- Who should be involved? What role do we want to play in our domain?
- If we dissolve, what are our last actions? What is our legacy?

Bijlage 2 – Enquête start Nederlandstalige ESD praktijkgemeenschap

Gebruik zoveel regels in iedere box als je zelf wilt. Je bent uiteraard niet verplicht om iedere box in te vullen. Maar het liefst zien we zo volledig mogelijk ingevulde enquêtes. De ingevulde enquête graag uiterlijk vrijdag 17 juni a.s. sturen naar jos.brils@deltares.nl.

Ervaring

1. In welke praktijkgerichte ESD case-studie(s) ben je betrokken waarin bodem/ondergrond een rol speelt?

2. Hoe zou je zelf het werken met het ESD-concept in die studie(s) beschrijven: wat is volgens jou de relevantie?

3. Wat spreekt jou persoonlijk aan in het ESD concept?

Doelstelling en verwachting praktijkgemeenschap

4. Welke specifieke ESD onderwerpen zou je samen met anderen willen uitdiepen?

5. Met welke personen zou je dat dan in elk geval willen doen, en waarom?

6. Wat zou voor jou het doel van de ESD praktijkgemeenschap moeten zijn?

7. Wat voor concrete producten zou de ESD praktijkgemeenschap moeten leveren voor jou?

Eigen inbreng

8. Welke rol zou jij zelf in de ESD praktijkgemeenschap willen vervullen?

9. Wil je jouw ESD kennis en ervaring met anderen delen (ja; ja, maar ...; nee, mits ...) en op welke wijze?

10. Wat kan jij bijdragen om de ESD praktijkgemeenschap tot een succes te maken?

11. Hoeveel tijd zou je persoonlijk het komende jaar kunnen steken in de ESD praktijkgemeenschap?

Randvoorwaarden en ondersteuning

12. Aan welke randvoorwaarden moet worden voldaan voor jouw deelname?

13. Welke ondersteuning (faciliteiten, fondsen, toegang tot informatie, menskracht) is nodig en van wie / welke organisatie?

Ten slotte

14. Wat is niet gevraagd maar wil je verder nog kwijt?

Bijlage 3 – Praktijkgerichte ESD case-studies

De respondenten van de enquête zijn betrokken bij de volgende, praktijkgerichte case-studies

Respondent (alfabetisch)	Email	Praktijkgerichte ESD case-studies
Bouma, Geiske (TNO)	geiske.bouma@tno.nl	SKB-project Ontwerpen met de Ondergrond [programmatisch Ondergrondse Ordening voor Stad en Land]; 3 case studies in Rotterdam, in samenwerking met gemeente Rotterdam (3 cases: Hoogvliet, Crooswijk, Central District); 1 case study in samenwerking met Deltaprogramma, programma Herstructurering en Nieuwbouw (case nog te bepalen)
Brussaard, Lijbert (WUR)	Lijbert.Brussaard@wur.nl	Hoeksche Waard; onderzoek in het kader van BASIS (PPO Lelystad)
Breure, Ton (RIVM)	Ton.Breure@rivm.nl	Bodembioologische indicator en verwante studies
Dijkman, Wim (CLM)	wdijkman@clm.nl	1. Credits for carbon (SKB project); 2. Indicatoren voor duurzaam bodembeheer Veenweiden (SKB project); 3. Impliciet zit het begrip in veel van onze projecten, al benoemen wij het niet altijd op die manier
Dinkla, Inez (BioClear)	Dinkla@bioclear.nl	Projecten: Meer met bodemenergie, Ecolinc, BE Basic, Ecosysteemdiensten in de praktijk van duurzaam bodembeheer-
Doeswijk, Martin (Tauf)	martin.doeswijk@tauf.nl	Binnen Tauf worden op meerdere plekken projecten uitgevoerd, die onder de noemer ESD geschaard kunnen worden, maar die niet zo worden genoemd. Voorbeeld: afdekking van de Volgermeerpolder met veen, zie www.naturalcap.eu Nog meer projecten bevatten onderdelen die ESD aspecten in zich dragen (groene / duurzame bodemsanering, Cradle to Cradle).
Eshuis, Gert (Ministerie I&M)	Gert.Eshuis@minvrom.nl	Ben op verschillende schaalniveaus bij casestudies betrokken, in het kader van BoBI/ILG en SKB: - WUR-onderzoek Klimaat & bodem; - Projecten rond Ecosysteemdiensten / BAP Leiden; - Stuurgroep LTO-FAB-project; - ILG-pilots Duurzaam produceren; - Ecosysteemdienstenproject Afdeling Bodem&Water (ministerie I&M/DP – Julian Starink); - SKB- Veenweidegebieden; - Kwaliteitsimpuls Groenblauwe dooradering
Hendriks, Willem (Witteveen+Bos)	W.Hendriks@witteveenbos.nl	Binnen Witteveen+Bos meerdere rollen oa. als afdelingshoofd, projectdirecteur en voorzitter van intern platform duurzaamheid. Daarnaast ook nog steeds inhoudelijk met projecten bezig Vanuit deze contexten diverse projecten: groene kracht in de stad, stadslandbouw, grootschalig saneren en herinrichten (Volgermeerpolder, Noorderbos) en klimaatbalansen bij gebiedsontwikkeling.
Holthuisen, Yolande (Scarabeus)	yholthuisen@planet.nl	"Herstel van met nutriënten verzadigde landbouwbodems naar vitale natuurgronden met perspectief op duurzame melkveehouderij en streekproducten."
Huijsmans, Karen (Grontmij)	Karen.Huijsmans@grontmij.nl	1. Pilot studie om na te gaan of ESD beter kunnen worden benut in de reeds bestaande stad Leiden (opdracht ministerie I&M); 2. ontwikkelen beoordelingsinstrument voor nieuwe vormen van afdekken in landelijk gebied gebaseerd op ESD (opdracht ministerie I&M)
Kirchholtes, Ursula (Witteveen+Bos)	U.Kirchholtes@witteveenbos.nl	Verankerung van de baten van broedplaatsen
Melman, Dick (Alterra)	Dick.Melman@wur.nl	Ecosysteemdiensten in Nederland, achtergrondstudie voor de Natuurverkenning PBL, 2011
Meulen, Suzanne van der (Deltares)	Suzanne.vandermeulen@deltares.nl	1. Ecosysteemdiensten in de praktijk van duurzaam bodembeheer (iof ministerie I&M); 2. Grensoverschrijdende case rondom de Vecht (iof DGW - NL en BMU – Duitsland); 3. MERITE: ecosysteemdienstenbenadering in de m.e.r. (SKB projectidee-fase)
Postma, Joeke (WUR)	joeke.postma@wur.nl	Onderzoek naar stimulering van ziektevering van de bodem
Postma, Romke (NMI)	romke.postma@nmi-agro.nl	SKB-project Bodemkwaliteit voor natuurontwikkeling op voormalige landbouwgrond in Drenthe
Roghair, Carla (DLG)	C.J.Roghair@mininv.nl	Afhankelijk van hoe je het onderwerp definieert. Breed: DLG is in heel veel projecten betrokken waar functies van ecosystemen/ de bodem wordt benut. Smal: (1) in een van mijn projecten voeren we pilots uit waar we biomassa verwaarden; (2) een project waar we o.a. zicht geven op ESDs als maatregelen in duurzame gebiedsontwikkeling en (3) een project waar we ESD van de bodem op kaart zetten als onderdeel van een inrichtingsplan (samen met Alterra).

Respondent (alfabetisch)	Email	Praktijkgerichte ESD case-studies
Roovers, Claude (TAUW)	clauder.roovers@tauw.nl	Ik ben trekker van het innovatiethema Duurzaam gebruik van de Ondergrond binnen Tauw. Onderdeel daarvan zijn ecosysteemdiensten. Ik heb daardoor een breed overzicht van wat er gebeurt op dit vlak. Op projectgebied ben ik o.a. betrokken bij een transformatiegebied in het havengebied van Rotterdam. Voornemen is om dit duurzaam te doen en als onderdeel daarvan zijn alle ecosysteemdiensten van de ondergrond doorgenomen op hun kansen. Op basis van deze screening kan hiermee rekening gehouden worden bij de ruimtelijke inrichting, grondverzet, etc.
Rutgers, Michiel (RIVM)	michiel.rutgers@rivm.nl	ESD Bodem+ project - algemeen en pilot BSP Leiden; Veenweideproject CLM/LBI; RBB pilot Drenthe vervolg
Slootweg, Roel (Slootweg en van Schooten)	sevs@sevs.nl	Ik geen idee wat jullie precies onder bodem en ondergrond verstaan; ik vind het eerlijk gezegd een beetje een onzinnige afbakening. Alle ESD hebben op de één of andere manier met bodem te maken. Het gaat vaak om cycli – denk aan water dat ergens ooit wel eens via het grondwater ergens anders weer boven komt. Ik heb een boek van 500 pagina's geschreven vol met cases. Ga ik hier niet opsommen.
Smit, Annemieke (Alterra)	Annemieke.Smit@wur.nl	SKB-studie: duurzaam doenderzoek in de zeeuwse delta; DLG studie: mogelijke koppeling esd van biomassa in het landschap, anders dan alleen voor energie
Starink, Julian (Ministerie I&M)	Julian.Starink@minvrom.nl	Project "Ecosysteemdiensten in de praktijk van duurzaam bodembeheer", met daarin methodiekontwikkeling en pilots in Leiden, Culemborg en Westelijke Veenweiden.
Tuinstra, Jaap (TCB)	Tuinstra@tcbodem.nl	Betrokkenheid niet direct, meestal meedenkend in beginfase en volgend op afstand (bv. projecten Bodemioversiteit landbouw en natuur in veenweiden; Ecosysteemdiensten in de praktijk van duurzaam bodembeheer). Bijgedragen aan project voorraadbenadering en ecosysteemdiensten. In adviezen van de TCB zijn ecosysteemdiensten een centraal thema. TCB bereidt momenteel een advies over ecosysteemdiensten voor. Adviezen met speciale aandacht voor ecosysteemdiensten zijn bijvoorbeeld: Advies randvoorwaarden afdekken bodem in stedelijk gebied (A063; 2010); Advies beleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond (A052; 2009); Advies duurzaam gebruik van de bodem voor WKO (A050; 2009); Advies gevolgen afdekken bodem (A048; 2009); Preadvies duurzaam gebruik van de ondergrond (A043; 2008); Advies referenties biologische bodemkwaliteit (S56; 2005); Advies duurzamer bodembeheer in de landbouw (A36; 2005); Advies duurzamer bodembeheer op ecologische grondslag (A33; 2003).
Vries, Wim de (WUR)	Wim.devries@wur.nl	Een Europese studie (Workpackage leider van een KPVII project Eclairé met 36 partners) naar de effecten van luchtkwaliteit (met name stikstoftoevoer en ozon blootstelling) en klimaatverandering op ecosysteemdiensten, met name gericht op de productie van hout en de bijbehorende vastlegging van koolstof, de levering van schoon water en de levering van een diversiteit aan planten in de ondergroei.
Wensem, Joke van TCB	vanwensen@tcbodem.nl	Geen, maar de TCB heeft wel een adviesaanvraag op de agenda die de vraag stelt hoe het rijk kan faciliteren dat bodembegebruikers en lokale overheden optimaal gebruik gaan maken van ESD teneinde tot duurzamer bodembeheer te komen.
Westerhof, Roelof (Haskoning)	roelof.westerhof@royalhaskoning.com	Culemborg, Westelijke Veenweiden, Koekoekspolder
Wit, Jaap de (Grontmij)	Jaap.deWit@grontmij.nl	Klimaatbestendige landbouw in de Oude Veenkoloniën door optimale benutting en sturing van ecosysteemdiensten (ingediend projectidee SKB Tender 2011)

Bijlage 4 – Doel en producten ESD CoP

De respondenten van de enquête stellen de volgende doelen en producten voor:

Respondent (alfabetisch)	Doel van de ESD CoP	Producten van de ESD CoP
Bouma, Geiske (TNO)	Kennis en ervaringen uitwisselen met elkaar en via externen (sprekers e.d.); Gezamenlijk casuïstiek ontwikkelen; Verbreden van bekendheid en toepassingsmogelijkheden	Leeromgeving.; Nieuw netwerk.; Lesmateriaal.; Methoden en technieken.
Breure, Ton (RIVM)	Het creëren van draagvlak en het verder ontwikkelen van het concept	ESD moet een stevige plaats krijgen bij het afwegen van beheers- en beleidsopties irt de bodem.
Brussaard, Lijbert (WUR)	Identificeren van onderzoeksvragen; idem van mogelijkheden voor toepassing en kennisverspreiding	Integraal gebiedsbeleid; Toepassing in de (lange termijn)strategie van bedrijven
Dijkman, Wim (CLM)	- Ontwikkelde kennis delen met elkaar: verdiepen en verbreden. Je scherpt je eigen formuleringen aan, leert het communiceren met anderen en vice versa. Het gaat erom om het concept handen en voeten te geven in Nederland en niet langer te laten zweven; - Platform om met collega's initiatieven te ontwikkelen voor verder brengen van concept door experimenten te ontwikkelen.	Het netwerk hoeft geen concrete producten te leveren. Dat doen de deelnemers zelf wel. De CoP is een hulpmiddel, die de kwaliteit van het werk van de deelnemers vergroot.
Dinkla, Inez (BioClear)	Platform waarin kennis wordt uitgewisseld en contacten worden gefaciliteerd maar ook een spreekbuis/PR component die actief werkt aan bewustwording van het concept.	-contacten met andere onderzoekers en toepassers; - workshops voor kennisuitwisseling; -bedrijfs en overheids gerichte pr campagnes
Doeswijk, Martin (Tauf)	Praktisch opererend netwerk, dat deuren kan openen naar beleidsmakers en opdrachtgevers. Kennisdelen is natuurlijk een belangrijk onderdeel. Maar ik ben van mening dat dat het beste lukt door gezamenlijk / in consortia opdrachten uit te voeren.	Zie hiernaast bij "Doel"
Eshuis, Gert (Ministerie I&M)	Gezamenlijk werken aan een duurzaam gebruik van de bodem met oog voor de belangen van de diverse actoren door Kennis en "best practices" rond het benutten van ESD verspreiden	
Hendriks, Willem (Witteveen+Bos)	Divers en stapsgewijs: - bijeenbrengen persoonlijk enthousiasme; - samen het goede , aansprekende verhaal maken; - versnippering tegengaan (= slagkracht)	tzt
Holthuijzen, Yolande (Scarabeus)	Kennis uitwisseling; samen projecten opzetten/uitvoeren.	Resultaten van onderzoek over relaties tussen ecosystemen en de abiotische omgeving en de mogelijkheid om als mens/dier/plant gebruik te maken van deze relaties en wat de gevolgen zijn van de beïnvloeding van deze relaties. Uit mijn woorden moge blijken dat ik het woord dienst vermijd: er wordt geen dienst bewezen.
Huijsmans, Karen (Grontmij)	Brede verspreiding stand van kennis zodat snel kan worden toegepast. In relatief korte tijd mensen op hetzelfde kennisniveau brengen	Handreikingen en kentallen kosten-baten analyses, groslijst in de praktijk toe te passen technieken, overzicht internationale ontwikkelingen, overzicht toepassingen in Nederland,
Kirchholtes, Ursula (Witteveen+Bos)	Duurzame projecten vinden met hoge baten en lage kosten, waardoor we ons ontwikkelingspad duurzamer maken. En alle tussenstappen die daarvoor nodig zijn	- kennis ontwikkelen; - duurzame projecten formuleren ; - verdere verankering van ESD denken in concrete werkprocessen van plannenmakers, waardoor plannenmakers zelf in toenemende mate duurzame projecten formuleren. Hierdoor zou de ESD gemeenschap uiteindelijk niet meer nodig zijn.
Melman, Dick (Alterra)	Het verder werken aan het concept; lijnen trekken waar toepassing van het concept zinvol is; handen en voeten geven voor de praktijk; uitvoeren case-studies	- kennis uitwisselen; - werken aan opstellen van gezamenlijke visie; - werken aan erkenning gremium door de buitenwereld (mn beleid)
Meulen, Suzanne van der (Deltares)	Kennis delen, bevordering van gezamenlijke kennisontwikkeling en verspreiding van kennis buiten het netwerk. Het doel hiervan is efficiënte en hoogwaardige kennisontwikkeling die leidt tot optimale benutting van de meerwaarde van de toepassingsmogelijkheden van het concept.	

Respondent (alfabetisch)	Doel van de ESD CoP	Producten van de ESD CoP
Postma, Joeke (WUR)	Nog geen idee	Sorrie, jullie zoeken een behoefte. Ik weet niet of ik die heb
Postma, Romke (NMI)	Door uitwisseling/interactie komen tot oplossingen voor vragen over het functioneren van de bodem onder landbouw / natuur	?
Roghair, Carla (DLG)	Sturing geven op ontwikkeling. Kennis uitwisselen. Netwerken.	Een boekje met de meest recente stappen die gezet zijn/worden, op het gebied van concretiseren van ESD. Verder: Concrete kennis. Netwerkcontacten.
Roovers, Claude (TAUW)	Concreet maken ESD, elkaar en anderen inspireren en helpen uitdragen	
Rutgers, Michiel (RIVM)	Ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal en concreet maken van concepten, zodat ze verder ontwikkeld en getoetst kunnen worden.	Concrete mogelijkheid tot integratie en mobilisatie van kennis (via ontwikkelen van gemeenschappelijke taal en actief netwerk)
Slootweg, Roel (Slootweg en van Schooten)	Hoe krijgen we Nederland uit het sectorale denken (bodem en ondergrond?!) en hoe kunnen we belanghebbenden écht betrekken bij plan- en besluitvorming op weg naar echte duurzaamheid. Kortom, hoe houden we de planeet leefbaar.	Praktijk cases op gang brengen, met elkaar delen, in de publiciteit brengen.
Smit, Annemieke (Alterra)	Creatieve setting, uitwisseling van ideeën en gezamenlijk toewerken naar het neerzetten van esd in de bodemwereld, zonder af te splitsen van de mensen die zich er vanuit biodiversiteit meer bezig houden. Visie vorming over hoe we hiermee iets moois neerzetten en voorkomen dat iedereen er zo op z'n eigen manier mee aan de haal gaat dat het nergens meer over gaat.	Een visie op hoe dit in de praktijk kan worden neergezet, nadat we eerst gezamenlijk mogelijkheden verkennen. Een aantal gedachtenexperimenten uitwerken die mij voeden met ideeën en ervaring. Als het nuttig blijkt een advies aan een aantal overheden over hoe esd is in te zetten en vooral (zo denk ik er nu tenminste over) aandacht moet zijn voor maatwerk. Iedere vraag kan vanuit het zelfde concept worden ingezet, maar zal in de uitwerking verschillen. Ik zou dus zeker niet willen streven naar ene protocol.
Starink, Julian (Ministerie I&M)	Praktijkervaringen uitwisselen. Welke maatregelen werken, hoe maak je die mogelijk, hoe communiceer je daarover, etc.	Regionale bijeenkomsten, waar van gedachten kan worden gewisseld met decentrale overheden, uitvoerders, gebiedsbeheerders, etc.
Tuinstra, Jaap (TCB)	Het ESD concept in de praktijk vormgeven. Daarbij hoort: ervaringen uitwisselen, volgen van de inhoudelijke ontwikkelingen rond ESD, draagvlak voor ESD in beleid en praktijk toetsen en evt. bijdragen aan vergroting van dit draagvlak	- bundeling van ervaringen (boekwerkje); uitwisseling via website; workshop/symposium
Vries, Wim de (WUR)	Ontwikkeling van visies hoe (bodem)ecosysteemdiensten mee moeten worden genomen als basis voor (i) ruimtelijke planvorming en gebiedsontwikkeling en (ii) beheersmaatregelen in landbouw en natuur in relatie tot zowel het maatschappelijke (geldelijke) als het intrinsieke belang ervan.	Methodieken voor bovengenoemde aspecten, maar ook samenwerkingsverbanden die leiden tot gezamenlijke projectacquisitie
Wensem, Joke van TCB	Van elkaar leren en elkaar "op de grond houden".	Ik weet niet of er een product zou moeten zijn; geslaagde bijeenkomsten en bagage om praktijkprojecten in te gaan lijkt me voldoende.
Westerhof, Roelof (Haskoning)	Zorgen dat ik de volgend stap in mijn projecten makkelijker kan zetten. En meedenken met anderen die ook voor een 'hobbel' staan.	Geen. Zie hiernaast bij 'Doel'
Wit, Jaap de (Grontmij)	Kennis delen/praktijkpilots initiëren	-

Bijlage 5 – ESD Samenwerking SKB en Belgische Platform Biodiversiteit

Update on Belgian – Dutch Ecosystem Services collaboration

Belgian and Dutch ecosystem services networking initiatives meet

During a successful workshop with Belgian and Dutch representatives of ecosystem services (ESS) expertise communities in Mechelen on the 23rd of February 2011, the idea developed to organize a more structural cross border collaboration and exchange of experience. The idea grew to combine the dynamics and energy of some running initiatives:

- The initiative of SKB (<http://www.skbodem.nl/>) to build a Dutch Ecosystem Services Community of Practice (CoP)
- The aim of the Belgium BEES project (Belgian Ecosystem Services; <http://www.biodiversity.be/bees/>) to organize a follow up to this project with respect to keeping the networking alive.
- Ideas within the Belgian Biodiversity Platform (<http://www.biodiversity.be/>) to organize a Belgian ESS forum as part of its platform.

The concept of ecosystem services (ESS) offers great potential for both science and society: ESS can be considered a science – policy interface concept par excellence. During the Mechelen workshop the importance of the proof of the value of ecosystem services concepts in practice was stressed, both by scientists and policy makers. We should not underestimate the challenge this poses to ESS experts, both in the scientific and the policy arena. The purely scientific challenges are significant due to complexity: for example interaction among different processes causing trade-offs between services and substantial knowledge gaps concerning functioning of specific ecosystem compartments provoking model uncertainties. What is often underestimated is that the practical applicability of ESS concepts too is challenged by great complexity and is in demand of specific experience. Luckily the amount of practical experiments is growing.

Capacity building: communities of practice

We sense the need for more active capacity building in this respect: the expertise of science – policy interfacing and of practical application can gain a lot from exchanging and sharing experiences and knowledge. We can think of cases regarding forest management, protected areas, resettlement, sustainable landscapes/regions and wetlands. This capacity building transcends the context specificity of practical policy contexts in many respects: the challenges posed on both experts, policy makers and stakeholders can benefit a lot from generic lessons from a diversity of practical cases. Internationally ESS capacity building on conceptual and methodological level is growing, especially regarding the scientific challenges. Regarding practical science – policy and science – society interface knowledge, we sense there still seems to remain quite an *exchange of knowledge-gap* to fill, especially focusing on practical applicability.

The idea is to build a Community of Practice regarding application of ESS concepts in Belgium and the Netherlands and to organize a social network facility for this. We want to actively stimulate mutual exchange of experiences, practices, problems and solutions and to further build on the expertise of policy relevant research, collaborative research and interface knowledge with respect to ecosystem services, thus raising critical mass and sharing generic and specific lessons. Knowledge sharing and dissemination are at the core of the programs SKB (Dutch) and SNOWMAN (EU). We will use the expertise on knowledge sharing and dissemination from these programs in our ESS initiative. The Belgian Biodiversity Platform has vast experience with organizing social networking and capacity

building and is part of the Belgium Ecosystem Services project BEES (<http://www.biodiversity.be/bees>). Moreover we will draw lessons from EU-FP-projects on science-policy-interfaces, such as SPIRAL (<http://www.spiral-project.eu/>) and PSI-connect (<http://www.psiconnect.eu>).

Concrete ideas and activities:

1. Networking people: who is who in ESS science - policy interface practice in Belgium & The Netherlands?
2. Networking events and a social network facility
3. Networking cases: Belgian and Dutch case info
4. Subsections: transdisciplinary and participatory methods, soil, water, IPBES (prolongation of BEES), ...
5. Two-way interfacing with international initiatives regarding practical EES application, such as the EEA-TEEB initiative (<http://www.eea.europa.eu/atlas>) and The Ecosystem Services Partnership (<http://www.fsd.nl/esp>)

Belgian – Dutch ecosystem services session at the SKB-congress

On June 28th in Arnhem during the 2011 SKB-congress (<http://www.startcongresskb.nl/>) the Belgian – Dutch collaboration was further developed by a collaborative session in which both Belgian and Dutch ESS cases were presented.

Impression of the ecosystem services workshop

An overview of the presentations is given on <http://www.startcongresskb.nl/main.asp?id=49&L=2>

Part of the Dutch presentations concerned the results of an ESS expert questionnaire focusing on the views regarding the development of a Dutch ESS Community of Practice: the conclusions and follow-up based on this questionnaire will be presented during the CoP kick-off meeting on September 28th.

The Belgian Ecosystem Services-project BEES will organize likewise reflections amongst the Belgian ESS expert community. Together both communities of practice hope to further practical experience and knowledge sharing.

With a handshake and exchange of some ecosystem (food) services the Belgian – Dutch collaboration was celebrated

Next events:

On the 28th of September 2011 a first Dutch ESS-CoP-event will be organized.

On the 24th of October 2011 the fifth BEES workshop will be organized in Brussels; the workshop will focus on 'Impacts of international trade on ecosystem services'.

End of 2011 (probably November) in Belgium the sixth BEES Workshop will be organized focusing on the science – policy challenge. At this workshop hopefully also Dutch ESS practice cases will be presented.

Contact persons:

Belgian ESS-CoP (BEES):
<http://www.biodiversity.be/bees/>

Hans Keune (Belgian Biodiversity Platform;
INBO)
Belgian Biodiversity Platform
<http://www.biodiversity.be/>
Research Institute for Nature and Forest
(INBO)
Unit Ecosystem Services
http://www.inbo.be/content/homepage_en.asp
hans.keune@inbo.be
0032-(0)2-5250330
0032-(0)491 62 14 05

Sander Jacobs (University of Antwerp; BEES-
coordinator)
University of Antwerp
Dept. Biology - Ecosystem Management
Research Group
Universiteitsplein 1C
2610 Wilrijk
Belgium
sander.jacobs@ua.ac.be
tel: 0032(0)32652262
mob: 0032(0)496156673

Dutch ESS-CoP:

Website (under construction) will be hosted via <http://www.skbodem.nl/>

Simon Moolenaar (SKB)

<http://www.skbodem.nl/>

simon.moolenaar@skbodem.nl

+31-(0)6-15093309

Belgian – Dutch ESS network forum:

Website (under construction)

For Belgium: Hans Keune (Belgian Biodiversity Platform; INBO)

For the Netherlands: Simon Moolenaar (SKB)